

ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ «УКРАЇНА»

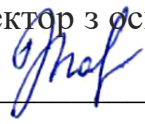
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ, СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА ПЕДАГОГІКИ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з освітньої діяльності

 Оксана КОЛЯДА

«28» серпня 2024 року

СИЛАБУС

ОК 1.6. ІНКЛЮЗИВНЕ СУСПІЛЬСТВО

(шифр і назва навчальної дисципліни)

освітня програма Туризм

(назва освітньої програми)

освітнього рівня бакалавр

(назва освітнього рівня)

Обсяг, кредитів: 4 (120)

Форма підсумкового контролю: залік

Київ – 2024 рік

Викладач:

Базиленко Анастасія Костянтинівна – кандидатка психологічних наук, доцентка, начальниця управління освітньої діяльності Університету «Україна».

Матеріали до курсу розміщено на сайті Інтернет-підтримки освітнього процесу <http://vo.ukraine.edu.ua/> за адресою: <https://vo.ukraine.edu.ua/course/view.php?id=8842>.

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, освітній / освітньо-професійний ступінь	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальний обсяг кредитів – 4	Галузь знань 24 Сфера обслуговування	Вид дисципліни обов’язкова	
	Спеціальність 242 Туризм і рекреація	Цикл підготовки загальний	
Модулів – 1	Спеціалізація всі	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		1-й	1-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання	Мова викладання, навчання та оцінювання: українська	Семестр	
Загальний обсяг годин – 120		2-й	2-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи – 6 Відсоток аудиторних занять становить: для денної форми навчання – 36,6% для заочної форми навчання – 10%	Освітній / освітньо-професійний ступінь: бакалавр	30 год	6 год
		Практичні, семінарські	
		14 год	2 год
		Самостійна робота	
		75 год	107 год
		Індивідуальні завдання: 4 год	
		Вид семестрового контролю: залік	

Програма дисципліни виконується в повному обсязі не залежно від форми здобуття освіти.

Аудиторне навантаження заочної форми здобуття освіти становить:

1-2 курси навчання ОС «бакалавр» і «молодший бакалавр», ОПС «фаховий молодший бакалавр» та ОКР «молодший спеціаліст» – 20% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти;

3-4 курси ОС «бакалавр», 1-2 курси ОС «магістр» – 25% від аудиторного навантаження денної форми здобуття освіти.

Здобувачі освіти заочної форми здобуття освіти мають виконати 100% програми дисципліни, тобто виконати всі практичні, лабораторні, контрольні роботи, заплановані програмою дисципліни, і прикріпити їх на платформу Інтернет-підтримки освітнього процесу Moodle, а теоретичний матеріал опанувати за наявними матеріалами до лекцій (за винятком вступної ознайомчої лекції). під час сесії для заочної форми здобуття освіти проводять вступні лекції, консультації та контрольні заходи (заліки та іспити).

Задля підтримки здобувачів освіти заочної форми для здобуття ними всіх запланованих освітньою програмою компетентностей і програмних результатів навчання

університет надає додаткову можливість бажаючим здобувачам освіти заочної форми доєднатись за розкладом до аудиторних занять здобувачів освіти денної форми.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою освоєння дисципліни «Інклюзивне суспільство» є: набути знань із особливостей створення інтегрованого, інклюзивного суспільства для різних категорій людей.

Завдання навчальної дисципліни:

- сформувати у здобувачів освіти чітке негативне ставлення та розуміння проблеми дискримінації за віком, расою, етнічним походженням, статтю, релігією, сексуальною орієнтацією;
- розкрити суть інклюзивного суспільства, його базових принципів функціонування, можливостей та переваг;
- сформувати у здобувачів освіти стійку систему знань про категорії маломобільних груп населення, їх особливості, потреби та проблеми у суспільстві;
- сформувати уявлення про соціальну інклюзію маломобільних груп населення у сфері інвалідизації людини, створенні інтегрованого, інклюзивного суспільства для людей з інвалідністю;
- навчити здобувачів освіти особливостям комунікації, підтримки та допомоги людям з інвалідністю, людям з особливими освітніми потребами, маломобільним групам населення на основі емпатії і толерантності;
- зорієнтувати здобувачів освіти у способах протидії різним формам та способам дискримінації у суспільстві;
- навчити здобувачів освіти базовим основам універсального дизайну.

3. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ ЗА ДИСЦИПЛІНОЮ

В результаті вивчення дисципліни "Інклюзивне суспільство" фаховий молодший бакалавр та бакалавр повинні:

знати:

- перелік та особливості маломобільних груп населення;
- нормативну базу державної підтримки маломобільних груп населення;
- приклади дискримінації різних категорій людей та способи протидії;
- коректну термінологію стосовно різних категорій людей;
- основні базові принципи універсального дизайну;

вміти:

- аналізувати поданий матеріал і виробляти свою позицію;
- здійснювати соціальну інклюзію стосовно різних категорій людей;
- керуватись принципами універсального дизайну у побутовому житті;
- підвищувати рівень толерантності та емпатії у суспільстві;
- поширювати ідею безбар'єрного середовища та інклюзивного суспільства.

ЗК 1. Здатність реалізувати свої права та обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав та свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 3. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК 4. Здатність до критичного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК 7. Здатність працювати в міжнародному контексті.

ЗК 9. Вміння виявляти, ставити і вирішувати проблеми.

ЗК12. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК13. Здатність планувати та управляти часом.

ЗК14. Здатність працювати в команді та автономно.

ФК 1. Знання та розуміння предметної області та специфіки професійної діяльності.

ФК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ФК 7. Здатність розробляти, просувати, реалізовувати та організовувати споживання туристичного продукту.

ФК 14. Здатність працювати в міжнародному середовищі на основі позитивного ставлення до несхожості до інших культур, поваги до різноманітності та мультикультурності, розуміння місцевих і професійних традицій інших країн, розпізнавання міжкультурних проблем у професійній практиці.

ФК 15. Здатність діяти у правовому полі, керуватися нормами законодавства.

ФК 17. Здатність організовувати надання інклюзивних туристичних послуг, працювати з особами які мають інвалідність та створювати доступні туристичні маршрути, екскурсії.

ПРН 2. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії туризму, організації туристичного процесу та туристичної діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг, а також світоглядних та суміжних наук.

ПРН 14. Проявляти повагу до індивідуального і культурного різноманіття.

ПРН 15. Проявляти толерантність до альтернативних принципів та методів виконання професійних завдань.

ПРН 16. Діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

ПРН 20. Виявляти проблемні ситуації і пропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН 22. Професійно виконувати завдання в невизначених та екстремальних ситуаціях.

ПРН 23 Вміти організовувати надавати інклюзивні туристичні послуги, вміти працювати з особами, які мають інвалідність, та вміти створювати доступні туристичні маршрути, екскурсії.

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

"Інклюзивне суспільство"

4.1. Анотація дисципліни

Змістовий модуль 1.

Інклюзивне суспільство, його суть та особливості функціонування

1. Інклюзивне суспільство. Вступ до дисципліни
2. Інклюзивне суспільство і проблема булінгу
3. Інклюзія щодо людей з інвалідністю
4. Основи інклюзивного навчання
5. Міфи та коректна термінологія щодо різних категорій людей
6. Політика інклюзії проти гендерної дискримінації
7. Соціальна інклюзія
8. Право на інклюзію ВІЛ та СНІД позитивних людей
9. Універсальний дизайн
10. Інклюзія людей третього віку
11. Проблеми інклюзії ВПО
12. Інклюзія ЛГБТ-спільноти
13. Інклюзія вразливих категорій населення
14. Реалізація інклюзивного підходу в бізнесі, мистецтві та соціальних проєктах

Міжпредметні зв'язки: дисципліна "Інклюзивне суспільство" має міждисциплінарний характер на основі інтеграції наукових знань у галузі соціальної педагогіки, психології, психології спілкування, соціології.

4.2. Структура навчальної дисципліни

4.2.1. Тематичний план

Назви змістових модулів і тем	Розподіл годин між видами робіт														Форми та методи контролю знань
	денна форма							заочна форма							
	Усього	аудиторна					с.р.	Усього	аудиторна					с.р.	
		у тому числі							у тому числі						
		л	сем	пр	лаб	інд			л	сем	пр	лаб	інд		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Змістовий модуль 1. Інклюзивне суспільство, його суть та особливості функціонування															
Тема 1. Інклюзивне суспільство. Вступ до дисципліни	8	2		2			4	10	2					8	AP CP
Тема 2. Інклюзивне суспільство і проблема булінга	8	2					6	8						8	
Тема 3. Інклюзія щодо людей з інвалідністю	10	2		2			6	8						8	AP CP
Тема 4. Основи інклюзивного навчання	8	2					6	8						8	
Тема 5. Міфи та коректна термінологія щодо різних категорій людей	8	2		2			4	8						8	AP CP
Тема 6. Політика інклюзії проти гендерної дискримінації	8	2					6	8						8	
Тема 7. Соціальна інклюзія	8	2		2			4	8						8	AP CP
Тема 8. Право на	8	2					6	8						8	

інклюзію ВІЛ та СНІД позитивних															
Тема 9. Універсальний дизайн	10	2		2			6	8						8	AP CP IP
Тема 10. Інклюзія людей третього віку	8	2					6	8						8	
Тема 11. Проблеми інклюзії ВПО	8	2		2			4	8						8	AP CP
Тема 12. Інклюзія ЛГБТ спільноти	8	2					6	8						8	
Тема 13. Інклюзія вразливих категорій населення	10	2		2			6	10	2					8	AP CP
Тема 14. Реалізація інклюзивного підходу в бізнесі, мистецтві та соціальних проектах	8	2					5	7	2	2				3	
Модульний контроль	2	2													тест
Підсумковий контроль: залік	1														
Усього годин	120	30		14			75	107	6	2				107	

4.3. Форми організації занять

Орієнтовні теми практичних занять із дисципліни

«Інклюзивне суспільство»

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Тема 1. Інклюзивне суспільство. Вступ до дисципліни	Питання для обговорення: 1. Інклюзивне суспільство: загальні принципи його функціонування 2. Співвідношення понять: ексклюзія, сегрегація, стигма, інтеграція, інклюзія 3. Нормативні документи, на яких базується інклюзивне суспільство: – Загальна декларація прав людини (ООН, 10 грудня 1948 р.) – Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (ООН, 13.12.2006) 4. Історія зародження інклюзивного суспільства в стародавні часи: – філантропія і милосердя – розвиток систем благодійності, доброчинності і меценатства – становлення державних систем соціального захисту людей з інвалідністю Навчальні завдання: 1. Здійснивши аналіз інтернет ресурсів, підготувати відеоролики, які	2

	ілюструють суть понять: ексклюзія, сегрегація, стигма, інтеграція, інклюзія	
Тема 3. Інклюзія щодо людей з інвалідністю	Питання для обговорення: 1. Історія формування у суспільній свідомості ставлення до людей з інвалідністю 2. Нормативні документи, які регламентують права людей з інвалідністю: – Конвенція про права інвалідів (ратифікована Верховною Радою України 16.12.2009, набрала чинності 06.03.2010) 3. Поняття «інвалідність». Моделі інвалідизації: – Медична модель, особливості процесу інвалідизації: хвороба, вада, порушення, патологія – Модель нормалізації. Процес інвалідизації: медична патологія, поглиблення обмежень життєдіяльності. Поняття норми як зони оптимального функціонування системи – Соціальна модель: зміст і сутність Сутність інвалідизації: медична патологія, обмеження життєдіяльності, відсутність соціальних можливостей для	2

	задоволення особливих потреб людей з інвалідністю	
Тема 5. Міфи та коректна термінологія щодо різних категорій людей	Питання для обговорення: - Міфи про різні категорії людей: ✓ люди з інвалідністю, ✓ ЛГБТ, ✓ ВПО, ✓ національні меншини, ✓ представники молодіжних субкультур, ✓ представники релігійних течій тощо - Значення формування особистісної відповідальності, відмови від «споживацької позиції» для повноцінного включення у суспільство - Значення соціальних акцій, взаємодії поколінь, позитивних прикладів клієнтів соціальної роботи для виховання у суспільстві доброти, емпатії, поваги тощо - Партнерство різних людей та організацій задля підвищення обізнаності, терпимості суспільства та формування суспільства, зручного для всіх - Методи формування просоціальної поведінки Навчальні завдання:	2

	1. Написати есе на тему «Розвіювання міфів про окремі категорії людей». Завдання виконується згідно з вимогами до оформлення есе 2. Здійснивши аналіз інтернет ресурсів, підготувати відеоролики, які демонструють різноманіття і суспільство, різних людей за віком, расою, етнічним походженням, статтю, релігією, сексуальною орієнтацією, культурою, цінностями. Навести приклади різноманіття членів суспільства: маргінали, національні меншини, представники молодіжних субкультур, релігійних течій тощо	
Тема 7. Соціальна інклюзія	Питання для обговорення: 1. Зміст і сутність поняття «соціальна інклюзія» 2. Напрями соціальної інклюзії. Особливості соціальної ексклюзії 3. Співвідношення понять: соціальна ізоляція, соціальна інклюзія, соціальна інтеграція. Демократичний характер соціальної інклюзії 4. Цінності соціальної інклюзії: відкрите, емпатійне, толерантне, приймаюче, взаємодіюче суспільство 5. Соціальна інклюзія в громадсько-активній школі Навчальні завдання:	2

	1. Здійснивши аналіз інтернет ресурсів, підготувати відеоролики, які демонструють досвід реалізації соціальних програм та проєктів в Україні, спрямованих на забезпечення соціальної інклюзії	
Тема 9. Універсальний дизайн	Питання для обговорення: 1. Поняття «доступність». Бар'єри на шляху участі людей з інвалідністю в житті суспільства та шляхи їх подолання. 2. Діючі нормативні документи щодо забезпечення доступності для маломобільних груп населення 3. Універсальний дизайн: суть, базові принципи, сфери застосування (підготувати одну зі сфер на вибір) <i>Універсальний дизайн в архітектурі:</i> – державні будівельні норми та їх структурне наповнення – вплив компенсаторних та допоміжних засобів на формування доступного середовища <i>Універсальний дизайн в освіті:</i> – стратегії навчання в УД – організація та функціонування навчального середовища з	2

	урахуванням принципів універсального дизайну – особливості використання розумного пристосування, методів ефективного викладання й допоміжних технологій у роботі з дітьми з різними типами особливих потреб – вплив універсального дизайну на освітню галузь <i>Універсальний дизайн та інформація:</i> – правове забезпечення інформаційної доступності – доступність інформаційно-комунікаційних та допоміжних технологій для людей з інвалідністю <i>Транспортна доступність:</i> – вимоги щодо доступності транспортної інфраструктури – сучасна логістика доступних транспортних засобів, послуг та інфраструктури <i>Навчальні завдання:</i> 1. Зробіть презентацію на тему універсального дизайну в середовищі, що оточує вас, – із застосуванням показових фото дотримання	
--	--	--

	принципів універсального дизайну і недотримання	
Тема 11. Проблеми інклюзії внутрішньо переміщених осіб (ВПО)	Питання для обговорення: 2. Закон України про ВПО. Права та обов'язки ВПО 3. Соціальна інклюзія ВПО 4. Проблеми та потреби переселенців у воєнний час 5. Джерела інформації та можливості отримання допомоги 6. Причини виникнення конфліктів 7. Виїзд за кордон та повернення 8. Психологічна допомога ВПО 9. Особливості телефонної підтримки людей на тимчасово окупованих територіях 10. Приймаючі громади для ВПО	2
Тема 13. Інклюзія вразливих категорій населення	Питання для обговорення: 1. Загальна характеристика вразливих категорій населення: 1) категорії осіб, що мають обмежені ресурси для життєдіяльності та соціальної конкурентоздатності, проте не перебувають у стані соціальної дезадаптації: • неповні та багатодітні сім'ї • підлітки та молодь • особи похилого віку	2

	• люди з особливими потребами, з неповною працездатністю (III групи інвалідності) • біженці, переселенці тощо) 2) Особи, які перебувають у стані дезадаптації внаслідок складних життєвих обставин, проте не втратили можливості відновлення за певних умов здатності до самостійної життєдіяльності: • особи з функціональними обмеженнями або які зазнали важких травм • особи, що опинилися в стані соціальної дезадаптації внаслідок злочинів • постраждали від торгівлі людьми, експлуатації, насилля тощо • постраждали від природних, техногенних та соціальних катастроф • бездомні, безпритульні • діти, які залишилися без піклування дорослих 3) Особи з тимчасовою або незворотною втратою можливостей для самостійної життєдіяльності, що потребують сторонньої допомоги у задоволенні потреб: • особи, що зазнають впливу важких захворювань • люди з функціональними обмеженнями (I група інвалідності)	
--	---	--

	• особи похилого віку, які потребують постійної сторонньої допомоги 2. Нормативні документи, які регламентують дотримання прав вразливих груп населення на державному рівні. 3. Система соціальних послуг для вразливих верств населення в Україні. 4. Соціальна та освітня інклюзія вразливих категорій населення. 5. Причини дискримінації вразливих верств населення. 6. Причини безробіття серед вразливих категорій населення. Навчальні завдання (на вибір): 1. Складіть соціальну програму щодо подолання дискримінації вразливих верств населення на державному рівні. 2. Запропонуйте механізми зменшення безробіття серед вразливих категорій населення на державному рівні.	
Разом		14

Тематика ІНДЗ
Приблизний перелік тем рефератів із дисципліни

1. Причини, ознаки та наслідки проблеми дискримінації за віком, расою, етнічним походженням, статтю, релігією, сексуальною орієнтацією тощо.
2. Недискримінуюча термінологія стосовно різних категорій людей.
3. Кращий досвід діяльності громадських організацій людей з інвалідністю в Україні.
4. Медична модель, особливості процесу інвалідизації: хвороба, вада, порушення, патологія. Інвалідність як медичний діагноз.
5. Соціальна модель інвалідності: зміст і сутність.
6. Всесвітня програма дій відносно людей з інвалідністю. Цілі програми: попередження інвалідності, відновлення працездатності і реалізації цілей «рівності» і «повної участі» людей з інвалідністю у соціальному житті і розвитку.
7. Закон України «Про реабілітацію людей з інвалідністю». Зміст і специфіка реабілітації людей з інвалідністю. Мета і завдання реабілітації. Різні напрямки реабілітації.
8. Організації та установи, які надають допомогу людям з інвалідністю: державний сектор, комерційний сектор, недержавний сектор. Позитивні приклади і досвід реалізації міжнародних і вітчизняних підходів до створення інтегрованого суспільства.
9. Особливості організації доступності оточуючого середовища для людей з порушенням слуху: світлові інформаційні доріжки в закладах соціального обслуговування і транспорті, переклад жестовою мовою теле- і відеопрограм, засобів екранного мистецтва, спеціальні засоби зв'язку і мобільні телефони.
10. Особливості організації доступності оточуючого середовища для людей з порушенням зору: аудіовидання, спеціальні програми комп'ютерного та мобільного зв'язку, видання шрифтом Брайля, послуги поводитирів, секретарів, гайдів.

11. Особливості організації універсального дизайну в побуті, сфері зайнятості, рекреації.
12. Інклюзивна освіта і навчання в законах України «Про освіту» і «Про вищу освіту».
13. Кібербулінг і булінг у закладах освіти.
14. Україна без булінгу: протидія на державному рівні.
15. Подолання дискримінації ВІЛ та СНІД позитивних.
16. Реалізація права на освіту ВІЛ та СНІД позитивних.
17. Соціальна інклюзія для військових ЗСУ та інших військових формувань.
18. ВПО: хто вони такі?
19. Соціальна та освітня інклюзія для маломобільних груп населення.
20. Державні механізми зменшення безробіття серед вразливих груп населення.
21. Суть та механізми функціонування безбар'єрного середовища.
22. Гендерна дискримінація жінок в Україні та світі.
23. Державні механізми протидії сімейному насиллю.
24. Доступність: інформаційна, архітектурна, транспортна.
25. Інклюзивна політика України: суть та механізми реалізації.
26. Інклюзивне навчання: зарубіжний досвід.
27. Інклюзивна освіта: рівень свідомості нації.
28. Рекомендації щодо створення інклюзивного проєкту.
29. Інклюзія у бізнесі.
30. Інклюзія у мистецтві.
31. Міфи про гендерну ідентичність: звідки з'являються геї?
32. Трансгендери: хто вони?
33. Освіта третього віку: європейський досвід.
34. Стратегії довголіття.
35. Соціальна інклюзія людей похилого віку.
36. ООН про інклюзивне суспільство.

Теми самостійної роботи здобувачів освіти

1. Формування у суспільній свідомості ставлення до людей з інвалідністю.
2. Історія становлення систем соціальної опіки людей з недугою: філантропія і милосердя.
3. Становлення державних систем соціального захисту людей з інвалідністю.
4. Правовий захист людей з інвалідністю.
5. Перші наукові погляди на навчання, розвиток і соціальну допомогу людям з інвалідністю.
6. Епоха формування соціальних концепцій інвалідизації.
7. Епоха формування концепцій інтегрованого, інклюзивного суспільства.
8. Позитивні приклади суспільних підходів до створення нового бачення життєдіяльності людей з інвалідністю.
9. Поняття «інвалідність», походження терміну «інвалідність».
10. Інвалідність як медична патологія.
11. Інвалідність як міра втрати здоров'я.
12. Моделі здоров'я.
13. «Міжнародна класифікація порушень, обмежень життєдіяльності і соціальної недостатності» (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps – ICIDH), 1976 р.
14. «Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності і здоров'я» (МКФ) (International Classification of Functioning, Disability and Health – ICF), 2001 р.
15. Порівняння «Міжнародна класифікація порушень, обмежень життєдіяльності і соціальної недостатності» та «Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності і здоров'я»: слабкі та сильні сторони
16. Моделі інвалідизації.
17. Модель нормалізації.

- 18.Процес інвалідизації: медична патологія, поглиблення обмежень життєдіяльності.
- 19.Поняття норми як зони оптимального функціонування системи. Обмеження життєдіяльності як будь-яке обмеження чи відсутність (у результаті порушення) здатності здійснювати діяльність способом, який вважається нормальним для людини.
- 20.Відображення в рамках моделі нормалізації ступеня обмеження життєдіяльності індивіда у комунікації, самообслуговуванні, контролі за своєю поведінкою, орієнтації у просторі і часі, витривалості, здатності до навчання або научуваності.
- 21.Сутність інвалідизації: медична патологія, обмеження життєдіяльності, відсутність соціальних можливостей для задоволення особливих потреб людей з інвалідністю.
- 22.Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю.
23. Конвенція ООН про права людей з інвалідністю. Мета Конвенції, визначення поняття «інвалідність». Терміни, які визначаються у Конвенції: спілкування, мова, дискримінація за ознакою інвалідності, розумне пристосування, універсальний дизайн.
- 24.Стратегія «розумного пристосування».
- 25.Права людей з інвалідністю, визначені у Конвенції.
- 26.Закон України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю». Мета Закону. Визначення поняття «інвалідність», «людина з інвалідністю».
- 27.Порядок встановлення інвалідності в Україні. Групи інвалідності.
- 28.Доступність оточуючого середовища для людей з інвалідністю.
- 29.Критерії організації безбар'єрного архітектурного середовища. Вимоги до критеріїв доступності.
- 30.Основні вимоги до організації безпеки і безпечного оточуючого середовища.

31. Система допомоги, супроводу і взаємопідтримки в системі безбар'єрної доступності.
32. Сучасні реабілітаційні засоби і прилади: компенсаторні і допоміжні.
33. Позитивні приклади і досвід використання системи доступності й універсального дизайну для маломобільних груп населення і людей з інвалідністю у сучасному суспільстві.
34. Особа з особливими освітніми потребами як особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.
35. Зміст і сутність соціальної інклюзії.
36. Напрямки соціальної інклюзії.
37. Компоненти соціальної інклюзії.
38. Особливості соціальної ексклюзії.
39. Цінності соціальної інклюзії: відкрите, емпатійне, толерантне, приймаюче, взаємодіюче суспільство.
40. Принцип Міжнародної організації людей з інвалідністю «Нічого для нас? з нами без нас».
41. Складові і зміст соціальної інтеграції людей з інвалідністю у суспільстві.
42. Рівні соціальної інтеграції. Моделі соціальної та освітньої інтеграції.
43. Позитивні приклади і досвід соціальної та освітньої інклюзії у сучасному суспільстві.
44. Всеукраїнське громадське соціально-політичне об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» (НАІУ).

5. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

5.1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1. За джерелом інформації:

– *словесні*: лекція (традиційна, проблемна тощо) із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (презентація PowerPoint), пояснення, розповідь, бесіда;

– *наочні*: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

– *практичні*: вправи.

2. За логікою передачі і сприйняття навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3. За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4. За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота здобувачів освіти з книгою; виконання індивідуальних навчальних проєктів.

5.2. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо); залучення у практичну соціальну роботу в якості волонтерів; організація позааудиторних зустрічей із фахівцями з соціальної роботи, що працюють з різними категоріями клієнтів.

5.3. Інклюзивні методи навчання

Інклюзивні методи навчання є підходами, спрямованими на забезпечення доступності освіти для всіх здобувачів освіти, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, здібностей, соціального чи культурного статусу. Такі методи створюють рівні можливості для навчання, сприяють соціалізації та повноцінному розвитку кожного здобувача освіти в умовах освітнього середовища.

Диференційований підхід - врахування індивідуальних потреб, можливостей та особливостей здобувачів освіти у процесі навчання. Завдання

та навчальні матеріали адаптуються відповідно до рівня підготовки кожного здобувача освіти.

Командне навчання - робота у малих групах, де здобувачі освіти з різними можливостями співпрацюють, допомагають одне одному та спільно виконують завдання. Це сприяє комунікації, взаємодопомозі та подоланню соціальних бар'єрів.

Використання технологій і наочних засобів - застосування мультимедійних технологій, інтерактивних дошок, аудіо- та відеоматеріалів для забезпечення доступу до навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Індивідуалізовані освітні програми - розробка спеціальних програм для здобувачів з ООП, що включають адаптацію матеріалу, методів навчання та оцінювання.

Метод проєктів - створення навчальних проєктів, які здобувачі освіти виконують колективно чи індивідуально, розвиваючи практичні навички, творчі здібності та критичне мислення.

Інтерактивні методи навчання - використання ігор, дискусій, тренінгів, рольових та ситуаційних вправ для залучення всіх здобувачів освіти до активного навчального процесу.

Тьюторська підтримка - залучення тьюторів (батьків, опікунів, асистентів викладача) для індивідуального супроводу здобувачів освіти з ООП.

Моделювання інклюзивного середовища - створення дружньої атмосфери в освітньому середовищі, де здобувачі освіти відчують себе прийнятими, підтриманими та рівноправними учасниками освітнього процесу.

Психолого-педагогічний супровід - співпраця викладача, психолога, соціального працівника, перекладача жестової мови, керівництва інститутів, кафедр, методистів, батьків для підтримки здобувачів з ООП та їх адаптації до навчального середовища.

Формувальне оцінювання - оцінювання, яке орієнтоване на прогрес здобувача освіти, а не лише на кінцевий результат. Оцінка враховує індивідуальний розвиток здобувача освіти та його досягнення у порівнянні з власними можливостями.

6. СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Навчальна дисципліна оцінюється за модульно-рейтинговою системою. Вона складається з 1 модуля.

Результати навчальної діяльності здобувачів освіти оцінюються за 100-бальною шкалою.

За результатами поточного та підсумкового контролів виставляється підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою, національною шкалою та шкалою ECTS.

Семестровий (підсумковий) контроль: виставлення семестрової оцінки здобувачам освіти, які опрацювали теоретичні теми, практично засвоїли їх і мають позитивні результати, набрали необхідну кількість балів.

Загальні критерії оцінювання успішності здобувачів освіти, які отримали за 4-бальною шкалою оцінки «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно», подано в таблиці нижче.

Оцінка за курс включає бали за виконання практичних занять, самостійну роботу, індивідуальну роботу, підсумковий контроль.

Виконання підсумкового тестування здійснюється в режимі онлайн на платформі Moodle.

Виконані практичні роботи, реферативні дослідження та есе та інші види робіт, які виконує здобувач освіти за визначеною тематикою, надсилаються в електронній формі на платформу Moodle.

Підсумкове тестування здобувачів освіти здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу курсу.

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є:

- реферати, есе;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- презентації та виступи здобувачів освіти на наукових заходах;
- інші види індивідуальних та групових завдань
- залік.

6.1. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	Ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної та додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань та умінь.
«добре»	Ставиться за вияв здобувачем освіти повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної та додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення та оновлення знань. Але у відповіді здобувача освіти наявні незначні помилки.
«задовільно»	Ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, поверхневу обізнаність із основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою. Можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але здобувач освіти спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	Виставляється здобувачу освіти, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхнева, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться здобувачу освіти, який неспроможний до навчання чи виконання фахової діяльності після закінчення закладу вищої освіти без повторного навчання за програмою відповідної дисципліни.

Загальна оцінка з дисципліни: шкала оцінювання національна та ECTS

Оцінка за 100-бальною системою		Оцінка за національною шкалою		Оцінка за шкалою ECTS	
		іспит			
90 – 100	<i>відмінно</i>	5		A	<i>відмінно</i>
82 – 89	<i>добре</i>	4		B	<i>добре (дуже добре)</i>
75 – 81	<i>добре</i>	4		C	<i>добре</i>
64 – 74	<i>задовільно</i>	3		D	<i>задовільно</i>
60 – 63	<i>задовільно</i>	3		E	<i>задовільно (достатньо)</i>
35 – 59	<i>незадовільно</i>	2		FX	<i>незадовільно з можливістю повторного складання</i>
1 – 34	<i>незадовільно</i>	2		F	<i>незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни</i>

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДО ЗАЛІКУ

1. Інклюзивне суспільство: загальні принципи його функціонування.
2. Маломобільні групи населення: їх перелік та коротка характеристика.
3. Поняття «толерантність» та «стигма» у контексті інклюзивного суспільства.
4. Булінг: суть поняття, форми та види.
5. Причини виникнення та соціальна структура булінгу.
6. Протидія булінгу на місцевому і державному рівнях.
7. Історія становлення систем соціальної опіки людей з недугом: філантропія і милосердя.
8. Правовий захист людей з інвалідністю.
9. Поняття «інвалідність».
10. Інвалідність як медична патологія.
11. Інвалідність як міра втрати здоров'я.
12. Моделі здоров'я.
13. Медична модель інвалідизації.
14. Модель нормалізації.
15. Соціальна модель інвалідизації.
16. Всесвітня програма дій відносно людей з інвалідністю.
17. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для людей з інвалідністю.
18. Конвенція ООН про права людей з інвалідністю.
19. Закон України «Про основи соціальної захищеності людей з інвалідністю».
20. Порядок встановлення інвалідності в Україні.
21. Групи інвалідності.
22. Складові і зміст соціальної інтеграції людей з інвалідністю у суспільстві.
23. Інклюзія в освіті: суть, особливості, базові принципи.
24. Історія розвитку інклюзивного навчання в Україні та за кордоном.
25. Офіційні засади інклюзивного навчання в Україні.

26. Роль батьків у процесі інтегрування дітей з особливими освітніми потребами.
27. Поняття гендеру, гендерної структури суспільства і гендерної нерівності.
28. Дискримінація людей за різними ознаками.
29. Поняття прав людини та антидискримінаційне законодавство.
30. Соціальні нерівності, ксенофобія та форми дискримінації.
31. Гендерна дискримінація жінок. Фемінізм.
32. Гендерна дискримінація чоловіків.
33. Право людей на різноманіття.
34. Особливості дискримінації за віком.
35. Особливості дискримінації за расою.
36. Особливості дискримінації за етнічним походженням.
37. Особливості гендерної дискримінації.
38. Особливості дискримінації за віросповіданням.
39. Особливості дискримінації за сексуальною орієнтацією.
40. Особливості дискримінації за культурою та цінностями.
41. Гендерна дискримінація та інституційні механізми її подолання в Україні.
42. Нондискримінаційна мова.
43. Зміст і сутність поняття «соціальна інклюзія».
44. Напрями соціальної інклюзії. Цінності соціальної інклюзії.
45. Соціальна ізоляція, соціальна інклюзія, соціальна інтеграція, соціальна ексклюзія.
46. Рівні соціальної інтеграції.
47. Моделі соціальної та освітньої інтеграції.
48. Соціальна підтримка життєдіяльності ВІЛ та СНІД позитивних на державному рівні.
49. Дискримінація та права людей з ВІЛ та СНІД.
50. Зміст державної політики протидії епідемії ВІЛ/СНІДу.

- 51.Розвиток людського та фінансового потенціалу ВІЛ сервісу.
- 52.Доступність оточуючого середовища для людей з інвалідністю.
- 53.Критерії організації безбар'єрного архітектурного середовища.
- 54.Основні вимоги до організації безпеки і безпечного оточуючого середовища.
- 55.Система допомоги, супроводу і взаємопідтримки в системі безбар'єрної доступності.
56. Особливості доступності для маломобільних груп населення на транспорті.
- 57.Особливості організації доступності оточуючого середовища для людей з порушенням слуху.
- 58.Особливості організації доступності оточуючого середовища для людей з порушенням зору.
- 59.Універсальний дизайн.
- 60.Принципи універсального дизайну для людей з інвалідністю.
- 61.Особливості організації універсального дизайну в побуті, сфері зайнятості, рекреації.
- 62.Сучасні реабілітаційні засоби і прилади: компенсаторні і допоміжні.
- 63.Соціальна інклюзія людей третього віку.
- 64.Освіта дорослих: український та зарубіжний досвід.
- 65.Стратегії довголіття населення.
- 66.Права та обов'язки ВПО.
- 67.Соціальна інклюзія ВПО.
- 68.Проблеми та потреби переселенців у воєнний час.
- 69.Психологічна допомога ВПО.
- 70.Особливості телефонної підтримки людей на тимчасово окупованих територіях.
- 71.ЛГБТ: біологічна, психологічна, медична та соціальна моделі пояснення.
- 72.Класифікація людей, які належать до ЛГБТ спільноти.

- 73.Дискримінація ЛГБТ: світовий досвід.
- 74.Особливості соціальної інклюзії людей, які належать до ЛГБТ спільноти.
- 75.Трансгендерні та одностатеві шлюби.
- 76.Трансгендерні батьки та трансгендерні діти.
- 77.Вразливі категорії населення: їх характеристика та особливості.
- 78.Система соціальних послуг для вразливих верств населення.
- 79.Дотримання прав вразливих груп населення на державному рівні.
- 80.Соціальна та освітня інклюзія вразливих категорій населення.
- 81.Закон про безбар'єрне середовище.
- 82.Причини дискримінації вразливих верств населення.
- 83.Механізми зменшення безробіття серед вразливих категорій населення на державному рівні.
- 84.Інклюзивні соціальні проекти в Україні та світі: їх значення для суспільства та особливості.
- 85.Особливості побудови інклюзивного соціального проекту.
- 86.Інклюзія в бізнесі.
- 87.Інклюзія у мистецтві.
- 88.Державний рівень підтримки соціальних проектів та грантове фінансування.
- 89.Особливості розвитку громадських організацій людей з інвалідністю в Україні.
- 90.Методи формування просоціальної поведінки.

7. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Навчально-методичні аудіо- і відеоматеріали,

у т.ч. для здобувачів освіти з інвалідністю

Мультимедійні матеріали для інклюзивного навчання:

- методики диференційованого підходу до процесу навчання й оцінювання знань, умінь і здібностей здобувачів освіти з інвалідністю;
- дистанційні програми навчання для здобувачів освіти із проблемами слуху і порушеннями опорно-рухового апарату.
- спеціалізовані комп'ютерні програми для навчання осіб з інвалідністю;
- забезпечення осіб із проблемами зору спеціальною літературою: книгами, підручниками, навчальними посібниками, журналами, надрукованими шрифтом Брайля та укрупненим шрифтом, і звуковими комп'ютерними програмами;
- наявність аудіовізуальних засобів навчання, спеціальної навчально-методичної літератури в електронному, друкованому, аудіовізуальному форматах для осіб з інвалідністю;
- дидактичні матеріали та засоби навчання осіб з інвалідністю для дистанційної та відкритої форм навчання.

Рекомендована література

Основна

1. Азін В.О., Байда Л.Ю., Грибальський Я.В., Красюкова-Еннс О.В. Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. К., 2013. 128 с.
2. Аксель Г. Інклюзивне суспільство: виклики та перспективи. К. : Видавництво «Освіта», 2020.
3. Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В., Буров С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. Інвалідність та суспільство : навч.- метод. посіб. / за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. К., 2012. 216 с.
4. ВІЛ-інфіковані діти: медичний догляд, психологічна підтримка, соціальний супровід, правовий захист / Авт.: Н. В. Котова, О. О. Старець, П. П. Олена, Н. В. Леончук, О. М. Панфілова, Т. А. Бордуніс, І. М. Дубініна, Л. В. Булах. К. : ТОВ «К.І.С.», 2010. 176 с.
5. Забезпечення рівних можливостей для навчання студентів з інвалідністю : методичний посібник для викладачів щодо роботи в інтегрованих групах / К. О. Кольченко, Ш. Равер-Лампан, Г. Ф. Нікуліна, Н. Я. Козліковська, Г. С. Мазарська. К. : Університет «Україна», 2005. 76 с.
6. Іванова І.Б. Концепції нормалізації в інтегрованому соціальному середовищі. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : Зб. наукових праць. К. : Університет «Україна». № 11 (13). 2014. С. 10-26.
7. Іванова І.Б. Професійна підготовка студентів з особливими потребами в адаптації. Вісник Університету «Україна». № 1. 2001. С.86-90.
8. Іванова І.Б. Створення рівних можливостей у сфері освіти для студентів з особливими потребами / Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : Зб. наук. праць. К. : Університет «Україна». № 1 (3). 2004. С. 40-49.

9. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми з особливими потребами : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : ПВП «Задруга», 2011. 416 с.
10. Іванова І.Б. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. / Іванова І.Б. К. : Університет «Україна», 2023. 220 с.
11. Інвалідність. Від виключення до рівності. Реалізація прав людей з інвалідністю / Практичний посібник для парламентарів щодо Конвенції про права інвалідів та Факультативного протоколу до неї: ООН-Київ, 2008. 152 с.
12. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
13. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. II. К. : Університет «Україна», 2023. 464 с. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_2.pdf.
14. Інклюзивне суспільство в Україні: Довідник практичних рекомендацій. Книга 1. Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 60 с.
15. Інклюзивне суспільство в Україні: Довідник практичних рекомендацій. Книга 2. Центр реадaptaції та реабілітації «ЯРМІЗ», 2022. 66 с.
16. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. К. : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
17. Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти у вищих навчальних закладах. Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами. 2013. № 10 (12). С. 12–21.

18. Конвенція про права дитини. Режим доступу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
19. Кузьменко Т.М. Створення інклюзивного освітнього простору закладу вищої освіти як основа емоційної стабільності особистості студента. “Практична психологія в інклюзивному середовищі”: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (21 грудня 2019 р.). Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 30–34.
20. Малишевська І.А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. №3. С. 19–26.
21. Мартиненко І.П. Формування інклюзивного суспільства в Україні: виклики та перспективи. Гуманітарний вісник Запорізького національного університету. № 2(30). 2019. С. 103–110.
22. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів. К., 2014. 65 с.
23. Посібник «Доступність до об’єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю» (методичний посібник, видання V (доповнене)) підготовлено Всеукраїнським громадським соціально-політичним об’єднанням «НАІУ» / Н. Скрипка, Я. Грибальський, В. Азін, 2012. 248 с.
24. Профілактика ВІЛ-інфекції, догляд і підтримка вихованців, які живуть з ВІЛ, у соціальних закладах для дітей / С. П. Андріяш, Я. О. Бляхарський, П. В. Бондаренко, Т. К. Грицюк, Н. В. Грищенко, О. В. Лучинська. К. : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2014. 224 с.
25. Савенко Л. Безбар’єрне середовище потрібно всім / Соціальний захист. 2009. № 11(159). С.7-8.
26. Семигіна Т. Політика протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні: роль міжнародної допомоги: за матеріалами дослідження глобальних ініціатив у сфері ВІЛ/СНІДу. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2009. 144 с. ISBN 976-966-2157-21-5

27. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку : колективна монографія у 2 частинах. Частина 1. Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2021. 352 с.
28. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія : навчально-методичний посібник / Ю. М. Найда, Л. М. Ткаченко Під заг. ред. Л. І. Даниленко. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с. ISBN 978-966-2432-20-6
29. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / [С. О. Зубченко, Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко]. Київ : НІСД, 2020. 24 с.
30. Універсальний дизайн в освіті : посібник / Під заг. ред. Н. З. Софій. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.

Додаткова

1. Андреева М. Методологічні основи підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери до роботи в інклюзивному освітньому просторі. Молодь і ринок. 2017. № 12 (155). С. 62–67.
2. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць. К. : Університет «Україна», 2004-2013.
3. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць. К. : Університет «Україна», 2007-2017.
4. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: Тези доповідей. К. : Університет «Україна», 2008. 718 с.
5. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації Конвенції ООН про права інвалідів: тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції. К. : Університет «Україна», 2013-2017.

6. Архітектурна доступність шкіл : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс; кол. авторів: В. О. Азін, Я. В. Грибальський, Л. Ю. Байда, О. В. Красюкова-Еннс. К. : 2012. 88 с.
7. Басенко Р.О., Аванесян Г.М. Інклюзивна освіта як пріоритетний напрям трансформації сучасного освітнього простору. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 203-206. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
8. Бармашина Л.М. Формування середовища життєдіяльності для маломобільних груп населення. К., 2000. 89 с.
9. Бирко Н.М. Напрями реалізації освітньої безбар'єрності в сучасних закладах освіти. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 208-213. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
10. Бородіна О.С. Командний підхід при організації інклюзивного навчання. Бирко Н.М. Напрями реалізації освітньої безбар'єрності в сучасних закладах освіти. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 221-224. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.

11. Врегулювання проблемних питань працевлаштування та захисту прав інвалідів у сфері праці: Практичний посібник. / О. В. Бабак, І. В. Гладка, В. Й. Маліновська, В. Й. Скаковська / За заг. ред. В. М. Дьяченка і М. Л. Авраменка. К. : «Університет «Україна», Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. 2007. 156 с.
12. Войціх І.В. Модульне об'єктно-орієнтоване динамічне навчальне середовище як засіб інформаційної підтримки навчання осіб з інвалідністю за дистанційними технологіями в умовах воєнного стану. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. І. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 228-231. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
13. ВООЗ. Впровадження інклюзивних політик для здорового суспільства. Женева : Всесвітня організація охорони здоров'я, 2011.
14. Голощапова О.В. Інклюзія як вимога сучасної освіти в умовах воєнного стану в Україні. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. І. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 248-251. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
15. Деніелс Е.Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів (переклад з англійської), 2000. 256 с.
16. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. Сучасні технічні засоби реабілітації й навчання дітей з вадами слуху та мовлення / Науково-методичний збірник. К. : Видавництво А.Р., 2002. 151 с.

17. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі : наук.-метод. зб. : Вип. 8., Т.1. К. 2006. 288 с.
18. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. : Вип. 11. Т.1. К. : Наук. світ, 2009. 308 с.
19. Діти державної опіки: проблеми, розвиток, підтримка : навчально-методичний посібник у 2-х кн. К. : Міленіум, 2005. 286 с.
20. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка. К., 2004.
21. Дзюба Т.М. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навчальний посібник / Т. М. Дзюба, О. Г. Коваленко. К. : Видавничий Дім «Слово», 2013. 264 с.
22. Дмитринська О.В. Соціально-педагогічна допомога сім'ї з дитиною з інвалідністю. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29-30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 273-277. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
23. Дума М.В. Інклюзивна освіта — спосіб забезпечити рівні можливості для всіх. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 281-285. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
24. Іващенко М.В. Життєстійкість як чинник психологічного благополуччя батьків дітей з інвалідністю. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II

част. Ч. І. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 313-316. Режим доступу:

https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.

25. Каркач А.В. Параметри визначення рівня соціальної інклюзії людей літнього віку в сучасному українському суспільстві. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. І. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 319-323. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
26. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади : монографія. К. : Педагогічна думка, 2007. 458 с.
27. Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Організаційні засади забезпечення інклюзії студентів з інвалідністю в інтегрованому освітньому середовищі / Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наукових праць. № 3 (5). К. : Університет «Україна», 2007. С. 166-171.
28. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики: [монографія]. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).
29. Курінько Р.М. Кращі практики на рівні підприємств щодо поваги принципів рівних можливостей зайнятості та недискримінації на робочому місці у державному та приватному секторах України. Результати дослідження. К. : МБП, 2010. С. 21-25.
30. Куцевич В., Грибальський Я. Долаємо бар'єри. Компетентна думка. Соціальне партнерство. № 7-8 (липень-серпень) 2005 р. С. 36-42.

- 31.Левицька К.Б. Роль соціально-педагогічного супроводу сімей з дітьми з особливими освітніми потребами дошкільного віку в їхній соціалізації. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики: тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 375-379. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
- 32.Литовченко О.В. Інклюзивність і безбар'єрність як важливі тенденції у позашкільній освіті. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики : тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 386-390. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf.
- 33.Маслянікова І.В. Реалізація інклюзивного підходу у бізнесі, мистецтві та соціальних проєктах. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, перспективи та кращі практики : тези доповідей XXIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 29–30 листопада 2023 р.). У II част. Ч. I. К. : Університет «Україна», 2023. 665 с. С. 415–419. Режим доступу: https://uu.edu.ua/upload/Conference/inclusivne_osvitne_seredovische/2023/inclusion_23_1.pdf
- 34.Методологічні основи соціального захисту вразливих категорій населення: комплекс навчально-методичного забезпечення навчальної дисципліни. [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за спеціальністю 231 «Соціальна робота» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Т. П. Руденко, електронні текстові дані (1 файл: 123 Кбайт). Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2018. 53 с.

35. Матвєєва М., Миронова С., Гречко Л. Психокорекційна робота в умовах інтегрованого навчання. Дефектологія. 2009. № 3. С. 15-17.
36. Національна доповідь «Безперешкодний доступ осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної, транспортної інфраструктури та зв'язку». К., 2012. Режим доступу: minregion.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=item...id.
37. Національна стратегія інклюзивної освіти в Україні. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2019.
38. ООН. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Нью-Йорк : Організація Об'єднаних Націй, 2006.
39. Петросов В. Шанс інтегруватись у суспільство. Соціальний захист. 2009. №11 (159). С. 9.
40. Підлітки, які живуть або працюють на вулиці: актуальні акценти для ефективної профілактики ВІЛ (за результатами повторного соціально-поведінкового дослідження): аналіт. звіт / ЮНІСЕФ, Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка. К. : Версо 04, 2011. 116 с.
41. Психосоціальна реабілітація осіб з розумовою відсталістю та психічними розладами: узагальнення світового та вітчизняного досвіду: Методичні рекомендації для фахівців з реабілітації інвалідів / За заг. ред. М. Л. Авраменка. К. : Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів. 2008. 64 с.
42. Раннє втручання. Моделі соціальних послуг та документація. Упорядник матеріалів Л. Л. Сідельнік. К. : Український фонд соціальних інвестицій, 2008.
43. Розкриття ВІЛ-позитивного статусу: Збірник статей і методичних рекомендацій. К. : КМВ ВБО «Всеукраїнська мережа ЛЖВ», 2009. 144 с.
44. Рудий В. Законодавство України у сфері боротьби з ВІЛ/СНІДом: Сучасний стан і шляхи вдосконалення. К. : Сфера, 2004. 187 с.
45. Семигіна Т. Політика протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні: роль міжнародної допомоги: за матеріалами дослідження глобальних

- ініціатив у сфері ВІЛ/СНІДу. К. : ТОВ «Агентство «Україна», 2009. 144 с.
46. Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи / Т. В. Семигіна, К. С. Міщенко, Т. Г. Кіча та ін. К. : ВК «Зірка», 2007. 52 с. (Посилення регіональних соц. служб. Проект Тасіс).
47. Сердюк Л.З. Психологічний захист і адаптація студентів з інвалідністю / Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : Зб. наукових праць. № 3(5). К. : Університет «Україна», 2007. С. 37-43.
48. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія : навчально-методичний посібник / Ю. М. Найда, Л. М. Ткаченко. Під заг. ред. Л. І. Даниленко. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
49. Таланчук П.М., Онкович Г.В., Луцько К.В. Актуальні проблеми навчання студентів з особливими потребами. // Проблеми гуманізації навчання і культурологічний підхід до методики викладання мови і літератури: Мова і культура, вип. 4, т.V, ч.ІІ. С. 172. К. : Вид. Дім Д. Бураго, 2002. С.166-169.
50. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2014. 575 с.
51. Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. К., 2011. 132 с.
52. Феномен гомосексуальності на сторінках української преси: звіт із результатів контент-аналітичного дослідження / Г. В. Стулова, М. Г. Касянчук, Е. Б. Лещинський / «Донбас-СоцПроект». Донецьк : Цифрова типографія, 2010. 72 с.
53. Формування толерантного ставлення до дітей, яких торкнулася проблема ВІЛ/СНІДу: особливості підготовки волонтерів / Н. Гусак, Н. Дмитришина, Г. Довбах, І. Жарук, А. Зінченко, О. Матіяш, В. Назарук, О. Панфілова, Н. Романова. К. : МБФ «Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні», 2011. 128 с.

- 54.Харченко О.В. Інклюзія як основа суспільного розвитку: міжнародний досвід. Соціальна педагогіка і психологія. №3(12). 2018. С. 45–52.
- 55.Шерембей Д. Секс. Наркотики. Бог / Дмитро Шерембей; худ. М. Кравцов. К. : Саміт-Книга, 2018. 144 с.
- 56.ЮНЕСКО. Керівництво щодо інклюзивної освіти. Париж : ЮНЕСКО. 2005.
- 57.Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
- 58.European Commission. Inclusive Growth in the European Union: Policies and Outcomes. Brussels : European Union Publications, 2020.
- 59.Slee R. Inclusive Education: A framework for reform. International Journal of Inclusive Education. No. 17(8). 2013. pp. 892-912. <https://doi.org/10.1080/13603116.2013.803384>
- 60.The Center for Universal Design (1997). The Principles of Universal Design (Version 2.0). Raleigh, NC: NC State University, The Center for Universal Design.
- 61.Access for All. Publication of National Commission Persons with Disability Editors: Fred Bezzina, Joseph Spiteri. www.knpd.org.

Інформаційні ресурси

(нормативна база, джерела Інтернет, адреси бібліотек тощо)

1. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/974948>.
2. Благодійний освітній фонд для літніх людей. Режим доступу: <https://life.liga.net/all/news/v-kieve-nachalsya-blagotvoritelnyy-obrazovatelnyy-proekt-dlya-pojilyh-lyudey>.
3. Бібліотека психологічної і соціальної допомоги (в умовах війни). Режим

- доступу: <http://ecopsy.com.ua/index.php/main-biblio>.
4. Гаврилюк Н.П. Шляхи інтеграції у суспільство дітей з обмеженими функціональними можливостями. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. К. 2009. № 4. С. 68-74.
 5. Гендерна мапа України. Режим доступу: <http://gendermap.org.ua>.
 6. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю. Видання V : метод. посіб. К. : ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України», 2011. Режим доступу: <http://www.accessiblesociety.org/topics/demographics-identity>;
<http://www.naiu.org.ua>.
 7. Зайцева З., Іванова І. Особливості функціонування сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами / Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї: Зб. наук. статей / І. Б. Іванова (упорядник). К. : УДЦССМ, 1998. С. 19-23.
 8. Закон про безбар'єрне середовище. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>.
 9. Закон України від 22.12.2011 № 4213-VI «Про внесення змін до деяких законів України щодо прав інвалідів».
 10. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
 11. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
 12. «Залишайтеся в безпеці: як працює система шелтерів в Україні» <https://mistosite.org.ua/articles/zalyshaitiesia-v-bezpetsi-iak-pratsiuie-systema-shelteriv-v-ukraini?locale=ru>.
 13. Звідки з'являються геї? Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2019/06/22/237267/>.
 14. Іванова І.Б. Теоретико-методологічні основи навчання та виховання студентів з особливими потребами. / Актуальні проблеми навчання та

- виховання людей з особливими потребами: Тези доповідей. К. : Вид-во «Університет «Україна», 2005. С.10-12.
- 15.Іванова І.Б. Теоретико-методологічні засади навчання молоді в інтегрованому освітньому середовищі / Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: Зб. наук. праць. № 3 (5). К. : Університет «Україна», 2007. С.188-197.
- 16.Інклюзивне навчання. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>.
- 17.Інклюзія в бізнесі. Режим доступу: <https://business.diia.gov.ua/en/cases/business-without-barriers/inkluzivnist-ta-riznomanitnist-u-malomu-ta-serednomu-biznesi-novij-trend-ci-must-have>.
- 18.Інклюзія в мистецтві. Режим доступу: <https://www.prostranstvo.media/chto-takoe-inklyuzivnost-v-iskusstve-i-zachem-eto-nuzhno-intervyu-s-avtorami-proekta-mezhdu-nami-ua/>.
- 19.Керівні документи з ВІЛ та СНІДу. Режим доступу: <https://www.phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/kerivni-dokumenty-z-vilsnidu>.
- 20.Коаліція з протидії дискримінації в Україні. Режим доступу: <http://antidi.org.ua/ua/coalition>.
- 21.Колупаєва А. Засадничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти. Дефектологія. 2009. № 2. С. 3-8.
- 22.Мережі центрів європейської інформації у рамках Всеукраїнської акції з толерантності. Режим доступу: <http://tolerant.org.ua>.
- 23.Методичні рекомендації про організацію освітнього процесу в спеціальних закладах освіти на час карантину. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizacijni-zasadi-osvitnogo-procesu-v-specialnih-zakladah-osviti-zakladah-osviti-dlya-ditej-sirit-ta-ditej-pozbavlenih-batkivskogo-pikluvannya>.
- 24.Музей історії жіноцтва, жіночого і гендерного руху. Режим доступу: <http://gender.at.ua>.

- 25.Правозахисні організації України: перелік. Режим доступу: <http://humanrights.com.ua/useful/pravozakhysni-orhanizatsii>.
- 26.Проблеми ВПО. Результати дослідження. Режим доступу: <https://activegroup.com.ua/2022/05/31/problemi-i-potrebi-vnutrishno-peremishhenix-osib-rezultati-yakisnogo-doslidzhennya/>.
- 27.Проект закону про освіту дорослих. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorenniya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-osvitu-doroslih>.
- 28.«Проект «Шелтер»: допомога вимушеним переселенцям (Фонд Східна Європа)». Режим доступу: <https://eef.org.ua/program/proyekt-shelter-dopomoga-vymushenym-pereselentsyam/>.
- 29.Протидія булінгу. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu>.
- 30.Подолання стигматизації та дискримінації щодо людей із ВІЛ позитивним статусом. Режим доступу: <https://te.dsp.gov.ua/podolannya-stygmazyzatsiyi-ta-dyskryminatsiyi-shhodo-lyudej-iz-vil-pozytyvnyum-statusom/>.
- 31.Соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям: ключові моменти призначення. Режим доступу: <https://ldn.org.ua/consultations/sotsial-na-dopomoha-malozabezpechenym-sim-iam-kliuchovi-momenty-pryznachennia/>.
- 32.Соціальна робота та психологічна допомога з адаптації вимушених переселенців до життя у нових умовах (профілактика дезадаптованості вимушених переселенців). Режим доступу: <http://ecopsy.com.ua/index.php/1-pereselentsi-i-bizhentsi/robota-z-pereselentsiamy/2022-03-27-08-14-61>.
- 33.Сайт ООН. Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk>.
- 34.Сайт Ради Європи. Режим доступу: <http://www.coe.int/DefaultRU.asp>,
<http://www.naiu.org.ua/>.
- 35.Сайт Національної Асамблеї інвалідів України. Режим доступу:

www.disabilitystudies.ca.

36. Сайт Канадського центру вивчення неповносправності. Режим доступу:
www.ussf.kiev.ua.
37. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів:
Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 48/96. Режим доступу:
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306.
38. Таланчук П.М., Кольченко К.О., Нікуліна Г.Ф. Супровід навчання студентів з особливими потребами в інтегрованому освітньому середовищі. К. : Університет «Україна», 2004. 126 с.
39. Трансгендерність. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. Режим доступу до статті:
<http://ru.wikipedia.org/wiki/Трансгендерность>.
40. Центр інформації про права людини. Режим доступу:
<http://humanrights.com.ua/>.
41. Як зробити проект інклюзивним? Режим доступу:
<https://uaculture.org/texts/inklyuzyvnist-dostupnist-povaga-bezpeka/>.
42. «Я – людина, і гомосексуальна орієнтація – це нормально». Режим доступу: <http://surl.li/lmhqn>.
43. World report on disability 2011. World Health Organization. Режим доступу:
<http://apps.who.int/bookorders/anglais/detart1.jsp?codlan=1&codcol=15&codcch=809>.
44. Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) 2.0. Режим доступу:
<http://www.w3.org/TR/WCAG20/>.
45. Mueller, James L. Case Studies on Universal Design. North Carolina State University, The Center for Universal Design, 1998.
46. Universal Designers and Consultants - Everyone's Welcome. The Americans with Disabilities Act and Museums. Washington, D.C.: American Association of Museums, 1998.

8. МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Форми занять	Наявне матеріально-технічне забезпечення	Необхідне ¹ матеріально-технічне забезпечення
Лекція/Практичне	власний або кафедральний ноутбук	проєктор, інтерактивна дошка, фломастери до неї, приміщення з доступом до Інтернету